

Svenska kyrkan och rasbiologin

Abstract

Vid de rasbiologiska undersökningar som läkaren och psykiatern Herman Lundborg bedrev i Lappland under 1910–1930-talen var Svenska kyrkan av stor betydelse. Lundborg började med att skriva till prästen Georg Bergfors i Jukkasjärvi lappmarksförsamling. Han ville veta var han bäst kunde undersöka den ödesdigra "rasblandning" som han menade pågick i norr och utgjorde ett hot mot den i övrigt förhållandevis "rasrena" svenska befolkningen. Bergfors var införstådd med frågan, och han hjälpte Lundborg med stöd och råd i dessa undersökningar 1913–1921. Samerna inom just Georg Bergfors församling, i samebyarna Kaalasvuoma, Rautasvuoma, Saarivuoma och Talma, stod då i fokus. Personer kartlades, familj för familj, mätningar och fotograferingar genomfördes, och med hjälp av kyrkböckerna sökte man efter släkternas eventuella "rasblandning" två hundra år tillbaka i tiden. Långa perioder bodde Lundborg i prästgården, ofta i mars–april då många samer kom till kyrkan i Vittangi vid Marie bebådelsedag.

När Statens institut för rasbiologi öppnade år 1922 med Herman Lundborg som chef och nyutnämnd professor, utvidgades undersökningsområdet till andra församlingar i Lappland. Kyrkans lokala företrädare förblev viktiga även i fortsättningen. Prästerna gav upplysningar om släkterna i sin trakt, om skötsamhet och skörlevnad, om psykiska sjukdomar, ärftliga lyten och annat som för Lundborg var tecken på "degeneration" och "rasblandning". Skolväsendet, som kyrkan var huvudman för, visade sig med tiden vara ovanligt bra för rasbiologer att arbeta i. På nomadskolorna kunde rasbiologerna utan allt för mycket besvär snabbt samla in vad de behövde av skallindex, foton och blodprover utan att möta opposition, eller behöva förklara vad de höll på med.

Inledning

Rasbiologin är ett idésystem som befinner sig rätt långt ifrån kyrkans idévärld. Dess budskap handlar om modernitet, upplysning och rationalism. Det ingår i det större sammanhang där vetenskap ska användas för att bekämpa sociala missförhållanden. Okunnighet, fördomar, gamla falska auktoriteter, och till och med Gud, kan utmanas med den nya naturvetenskapen och inte minst medicinen. Under åren kring se-

kelskiftet 1900 pågår ett storslaget upplysnings- och reningsarbete. Ett korståg mot smutsiga underkläder, dåligt dricksvatten, ohälsosamma bostäder och brist på avlopp och sophantering. Det handlar om personlig hygien, hygien i hemmet eller social hygien, varmed man kan mena att städa upp i samhällets smutsiga hörn ungefär som när man städar hemma. Renhetsläran, hygienismen, når även längst in i människokroppens biologi, in till arvsanlagen.¹ I Storbritannien benämns idén eugenik, *eugenics*, och i Tyskland *Rassenhygiene*. År 1905 bildas i Tyskland ett sällskap för rashygien, och i Sverige tillkommer en lokalavdelning 1909, Svenska sällskapet för rashygien. Det är den första underavdelning av sällskapet som grundas utanför Tyskland.

Idén om rashygien får genomslag bland ledande medicinare i universitetsvärlden, och rasbiologin tillkommer som en logisk följd, eller snarare en förberedelse inför rashygien. Innan direkta ingripanden, rashygieniska åtgärder, kan sättas in så behövs kartläggning, utredning och kunskapsinhämtning. Detta är rasbiologin. År 1915 blir det ett vetenskapligt ämne vid medicinska fakulteten vid Uppsala universitet, då Herman Lundborg blir landets första docent och även en av världens första forskare i ämnet, som kallas ”rasbiologi och medicinsk ärftlighetsforskning”. Sex år senare, år 1921, fattar riskdagen beslut om att inrätta en professur åt honom i samma ämne.

Rasbiologin kartlägger befolkningen och har ett särskilt fokus på hur folkförsämring uppstår, växer till och sprids utifrån härdar av ”smitta”. Lundborg drar tidigt upp riktlinjer för hur arbetet bör laggas upp. Undersökningar av befolkningens ”kvalitet” kan bedrivas längs i huvudsak tre linjer.² Man kan kartlägga arvssjuka individer och deras släkter, inte minst genom att utreda deras släktbakgrund bakåt i tiden. Lundborgs första stora forskningsarbete i Blekinge är en undersökning av detta slag. Där har han undersökt hur en ”verkligt dåligt konstituerad släkt, trots påfallande nervös-psykisk degeneration, kan

1 Kjell Jonsson, ”En nybadad renrasig svensk på ett blankskurat furugolv i ett hus utan löss i ett genomskinligt samhälle där vetenskapsmannen ser till att fabrikena tillverkar foträta skor och ingen är så dum att han på fotboll glor: Hjalmar Öhrvalls person-, bostads-, mental- och rashygien såsom samhällsvision”, i *I framtidens tjänst: ur folkhemmets idéhistoria* (Stockholm 1986) s. 102–126.

2 Herman Lundborg, ”Rashygieniska stråfvanden”, i *Allmänna svenska läkartidningen* 2 (1912) s. 14–15.

tillta och breda ut sig såväl inom som utom landet på ett förvånansvärt sätt, en lärdom värd att ta vara på ur rashygienisk synpunkt.”³ Lundborg skriver att hans kartläggning av den ”degenererade” släkten i Blekinge utgör en liten men lovande början, en föraning om vad som skall komma. Men för att verkligen kunna skydda sig i framtiden behöver rasbiologin kartlägga hela befolkningen. Det bör ske genom massundersökningar av ett statistiskt sett representativt urval av personer, en slags ”rasinventering” som ger generell överblick. I början av 1920-talet genomför rasbiologiska institutet en sådan undersökning av 47 000 värnpliktiga. Den är utformad för att vara direkt jämförbar med Gustaf Retzius och Carl Magnus Fürsts ”rasinventering” från år 1902.⁴ Men Lundborg menar att man även behöver göra mer ingående kartläggningar av befolkningskvaliteten i olika landskap. I varje härad behöver man utarbeta ”socialpatologiska respektive rasbiologiska monografier” över befolkningens beskaffenhet, och slå fast exakt vilka individer som lider av verkligt höggradig undermålighet, det vill säga vilka som är idioter och sinnessjuka av skilda slag, epileptiker, dövstumma, och svårare brottslingar i olika kategorier. Lundborgs rasundersökningar i norra Sverige hör till denna senare kategori.

Han påbörjar sin rasbiologiska verksamhet i Lappland år 1913, och den kommer att pågå länge. Men hans undersökningar byter form och karaktär flera gånger under åren. Efter 23 år av ständiga resor för att göra rasundersökningar i norr är han fortfarande inte färdig när han går i pension 1935. Då har det som började som en allmän undersökning av befolkningsgrupper i norr blivit ett stort arbete fokuserat på samerna. En första del av *The race biology of the Swedish Lapps* publiceras 1932, men den fortsättning som han planerat, del två och del tre av samma verk, utkommer aldrig i den skepnad Lundborg tänkt sig.⁵ Inte heller hinner

3 Herman Lundborg, ”Släktbiologiska undersökningar i Blekinge: Några forskningsresultat o riktlinjer för framtiden”, *Hygienisk tidskrift* 6 (1913b) s. 95.

4 Herman Lundborg & Frans Josua Linders, *The racial characters of the Swedish nation* (Uppsala 1926). Undersökningen var utformad som en uppföljning till Gustaf Retzius och Carl Magnus Fürsts *Anthropologia Suecica: Beiträge zur Anthropologie der Schweden* (Stockholm 1902).

5 Lundborgs stora undersökning kommer aldrig att bli klar. År 1941, då Lundborg sedan länge gått i pension, ger dock rasbiologiska institutet ut en bok som bär titeln *The anthropometry of the Swedish Lapps. The race biology of the Swedish Lapps* 2. Den innehåller en del av de data som samlades in av Lundborgs tid, men de presenteras inte på det

han förverkliga planerna på att publicera liknande kartläggning av dem han kallar ”finnar” i norra Sverige.

En sentida betraktare kan undra vad utforskandet av ärftliga sjukdomar hade med rasläror och kartläggning av ”rena raser” och ”rasblandningar” att göra. I vår tid framstår detta som två skilda tankegångar, där den ena kan framstå som rationell och förnuftig, eftersom ärftliga sjukdomar finns, och den andra som tokig eftersom vi numera vet att människoraser inte finns på det sätt som Lundborg föreställde sig. Det är helt enkelt svårt i dag att föreställa sig den naturliga koppling som då gjordes mellan dem. Men Lundborg utgick, på samma sätt som tidigare svenska rasforskare, så som Gustaf Retzius och Carl Magnus Fürst, ifrån att befolkningen i Sverige från början har varit av god, för att inte säga ypperlig, kvalitet. Så om det fanns dåliga anlag i landet, måste de ha kommit någon annanstans ifrån – genom invandring. Det hade uppstått ”rasblandade” släkter som bar på ett dåligt arv. Naturliga, disharmoniska arvskombinationer hade uppstått då vitt främmande arvsanlag blandats. Detta tänkte man sig kunde leda till psykisk sjukdom, missbruk, skörlevnad och dålig motståndskraft mot många sjukdomar som exempelvis TBC. Lundborg gjorde alltså ingen åtskillnad mellan sådan degeneration som kunde antas ha uppstått då sjukliga arvsanlag spreds inom befolkningen och degeneration som kunde tänkas ha uppstått till följd av ”rasblandning”. Överlag förefaller det under 1920-talet i Lundborgs brevkontakter, som om varken han eller andra forskare i hans nätverk gjorde någon sådan åtskillnad.

I Storbritannien hade Francis Galton grundat arvsygien, eugenik, som en vetenskap som skulle syssla med arvmässig förbättring av befolkningen, och Galton hade liknat eugeniken vid en ”ny religion”. Tanken var att den skulle växa och bli till en social rörelse som till slut skulle genomsyra hela det brittiska folket och prägla dess nationella medvetande. Även den tyske läkaren, Alfred Plotz, som myntade det snarlika begreppet, *Rassenhygiene*, ’rashygien’, slog fast att engagemanget i den här rörelsen stod för något djupare, en livshållning, en

---

sett han avsett. Boken bär enbart den nye chefen Gunnar Dahlbergs och statistikern Sten Wahlunds namn på omslaget. Den statistiska delen med tabeller över personer och uppmätta data finns även som särtryck: Sten Wahlund, *Anthropometry of the Swedish Lapps* (Uppsala 1941).

bekännelse, och han återgav Galtons ordval om att det handlade om en slags religion – en ny, modern naturvetenskaplig grundval för själva livsföringen.⁶

Rashygieniska sällskapet skulle huvudsakligen ägna sig åt förhållanden kring urval och utgallring bland människor. Dess yttersta mål var en förnuftsstyrd, vetenskapligt grundad kontroll av ”människoproduktionen”.⁷

Lundborg inleder ofta sina anföranden med att slå fast att ett av de största missförstånden i samtiden är att alla människor skulle ha lika värde. Så är det inte alls. Människor har olika värde redan från födelsen genom sin biologiska konstitution. De har helt enkelt goda eller dåliga anlag. Max von Gruber, ordföranden i det tyska sällskapet för rashygien skriver också om detta i förordet till Lundborgs stora forskningsarbete om slakten i Blekinge:

det som har felat vid fröet, kan inte gottgöras genom en aldrig så omsorgsfull skötsel av frukterna. Individerna är från födseln olika [...] av olika socialt och biologiskt värde, ända från sin befruktning, då de har utgått från olika värdefulla frön. Och fröna åter är olika inte bara därför att deras utformning har pågått under olika betingelser, utan [...] därför att familjestammarna, arvsmassan, de nedärvda egenskaperna är olika hos fröna.⁸

Detta nya biologiska synsätt på människan hoppas den rashygieniska rörelsen ska kunna utvecklas till en politisk handlingsplan för statsmakterna. Alfred Ploetz skriver:

Sällskapet erbjuder en fast inriktning åt alla dessa som dunkelt anar eller klart vet att den humanitära etiken allena inte leder oss ur all nöd, att det inte är tillräckligt att hålla fram vänstra kinden när man fått ett slag på den högra, utan att i framtidens moraliska löfte, förutom kärleken till nästan, också måste finnas en garanti för bevarandet och ökningen av människans duglighet, manhaftighet och skönhet. [...] Att hjälpa de svaga

---

6 Maja Hagerman, *Käraste Herman: Rasbiologen Herman Lundborgs gåta* (Stockholm 2015) s. 18.

7 Uttrycket används av det tyska rashygieniska sällskapets ordförande i hans uppskattande förord till Lundborgs forskningsarbete från Listerlandet, se Hagerman (2015) s. 53.

8 Max von Gruber, ”Begleitwort”, i Herman Lundborg, *Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2 232 köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden (Provinz Blekinge)* (Jena 1913a) s. V–VI.

Fig. 1. Rasbiologiska institutets lokaler fanns till en början i några rum i den byggnad som numera kallas Dekanhuset, alldeles intill domkyrkan i Uppsala. Lundborg fick tillgång till rummen redan under sin tid som docent i rasbiologi och medicinsk ärftlighetsforskning vid universitetet, sedan utbildningen för folkskollärare flyttade. Byggnaden kallades under Lundborgs tid för Gamla seminariet.

har alltid varit ett ridderligt budord och kommer alltid att förbli ett socialt sådant, även ett rashygieniskt, bara kravet uppfylls att de svaga genom att avstå från att få barn, skaffar sina ärftliga brister ur världen. Inget ädlare [finns] än när en svag frivilligt avhåller sig från att skaffa barn, i vetenskap om vad han är skyldig sina ideal.⁹

Rashygienien fordrar en annan etik än den gängse. Fritz Lenz, som blir Tysklands förste professor i rashygien, beskriver detta i en artikel, ”Förnyelsen av etiken”, som publiceras första gången 1917.¹⁰ Efter nazisternas maktövertagande 1933 trycks texten på nytt eftersom den

⁹ Alfred Ploetz skrivelse om grundandet av Internationella Sällskapet för Rashygien, ”Denkschrift über die Gründung der Internationalen Gasellschaft für Rassen-Hygiene”, Svenska Sällskapet för Rashygien arkiv, Vol. F1:1, Riksarkivet (RA) s 7.

¹⁰ Fritz Lenz, ”Zur Erneuerung der Ethik”, i *Deutschlands Erneuerung* 1 (München 1917) s. 35–56. Boken kom i nytryck med ny introduktion som *Die Rasse als Wertprincip: Zur Erneuerung der Ethik* (München 1933). När Lundborg ger ut sin skrift *Rasbiologi och rashygien* (1914) i en andra omarbetad upplaga så gör han ett tillägg i titeln, *Rasbiologi och rashygien: Nutida kultur och rasfrågor i etisk belysning* (1922). De etiska resonemangen är dock inte så omfattande i den utökade texten.

anses ha föregripit och banat väg för de nya värderingar som det nazistiska samhället fordrar, när stora "befolkningsförbättringar" ska genomföras med tvångssteriliseringar av flera hundra tusen personer, "dödshjälp" till oönskade sjukhuspatienter, folkfördrivningar och så småningom även förintelseläger.

Svenska kyrkan och rasbiologin

Det finns stora mängder korrespondens, protokoll, räkenskaper och andra handlingar bevarade från det rasbiologiska institutet. Enbart från Lundborgs tid som chef, under åren 1922 till 1935, finns det över 13 000 in- och utgående skrivelser, och till detta kommer över 3 000 brev skrivna till Herman Lundborg, som finns i hans privata brevsamling i Uppsala universitetsbiblioteks arkiv. Kontakter och utbyte mellan Svenska kyrkan och den rasbiologiska verksamheten har avsatt spår i båda dessa samlingar, och kontakterna har funnits både på nationell nivå och lokalt ute i församlingarna. Jag kommer här framför allt att behandla kontakterna på det lokala planet, men ska till att börja med ge några exempel på kontakter på nationell nivå.

Kontakter mellan Statens institut för rasbiologi och ärkebiskopens kansli i Uppsala förefaller inte ha varit så omfattande, även om kontoren låg alldeles nära varandra invid domkyrkan i Uppsala.¹¹ Men ett tema som ger dem anledning till kontakt är etik. Detta är ett känsligt ämne som Lundborg helst inte vill ta upp inom rasbiologiska institutets serie av öppna föreläsningar i universitetshuset. Men år 1929 när Hermann Muckerman i Berlin inbjuds att hålla föredrag aktualiseras frågan, eftersom Muckerman önskar tala om rasbiologin och etiken. En av sina två föreläsningar vill han ge rubriken om "problemen med asylering [att sätta folk i asyl], sterilisering och äktenskapsrådgivning".¹² Lundborg vill inte att han tar upp ämnet, och vad jag har kunnat se så är det enda gången han direkt undanber sig ett ämne som föreslås av en inbjuden föreläsare från Tyskland. Herman Muckermann har en bakgrund

---

¹¹ Jag har inte haft möjlighet att göra någon fullständig genomsökning av rasbiologiska institutet arkiv rörande kontakterna med Svenska kyrkan på nationell nivå.

¹² Inkomna skrivelser E2:8, Statens institut för rasbiologi, Uppsala universitets arkiv (UUA), 7/6 1929.

som katolsk jesuitpater, men när han får inbjudan är det i egenskap av avdelningschef på Kaiser Wilhelm Institut für Anthropologie i Berlin, det forskningsinstitut som brukar beskrivas som det svenska rasbiologiska institutets tyska motsvarighet, grundat fem år senare 1927 med Eugen Fischer som chef. Lundborg ber Muckermann att välja ett annat ämne för sitt föredrag, och inte tala om sterilisering och asylering. Som skäl anger han att frågan redan har tagits upp i tidigare föreläsningar: ”I stället skulle det vara önskvärt om ni ville ägna ert andra föredrag om möjligt helt åt äktenskapsrådgivning eller något annat praktiskt eugeniskt tema.”¹³ Så rubriken på Muckermanns föreläsning blir i stället: ”Den begåvade familjen och problemet att bevara den.”¹⁴

Men när Muckerman besöker Uppsala i oktober 1929 får han även kontakt med ärkebiskopen: ”Herr ärkebiskop Söderblom som mottog mig på så älskvärt sätt, hade tanken att jag redan i februari skulle komma till er igen för att tala om eugenik och etik.”¹⁵ När Muckermann återvänder till Uppsala nästa gång vill han att hans båda föredrag ska rubriceras med temat ”rasbiologi och etik” med en förklarande undertitel ”två föreläsningar om den eugeniska formningen av folket i framtiden”¹⁶. Lundborg, professor i rasbiologi, kommer sedan överens med ärkebiskop Söderblom om hur rasbiologiska institutet och ärkestiftet tillsammans ska ordna det praktiska kring arrangemanget. Lundborg skriver till Muckermann: ”Ärkebiskop Söderblom tänker göra teologistudenterna särskilt uppmärksamma på era föredrag och förklara för dem att de även för deras fack är av stor betydelse. Naturligtvis kommer även studenter från andra fakultet som är allmänt intresserade av dessa frågor.”¹⁷ När nazisterna tar makten i Tyskland 1933 kommer Muckermann att tvingas lämna sin tjänst som avdelningschef vid forskningsinstitutet, eftersom hans hållning till rasygien är allt för samvetsöm för att passa i det nya Tyskland.¹⁸

13 Utgångna skrivelser B2:5, Statens institut för rasbiologi, UUA, 28/6 1929.

14 Inkomna skrivelser E2:8, Statens institut för rasbiologi, UUA, 8/7 1929.

15 Inkomna skrivelser E2:8, Statens institut för rasbiologi, UUA, 18/11 1929.

16 Inkomna skrivelser E2:8, Statens institut för rasbiologi, UUA, 18/12 1929.

17 Utgångna skrivelser B2:5, Statens institut för rasbiologi, UUA, 27/11 1929.

18 Hans-Walter Schmuhl, *The Kaiser Wilhelm Institute for Anthropology, Human Heredity, and Eugenics, 1927–1945: Crossing Boundaries* (Dordrecht 2010). s. 126–132.

Ännu ett exempel på kontakt är ett adoptionsärende där ärkebiskop Nathan Söderbloms sekretariat tar hjälp av Herman Lundborg och rasbiologiska institutet. Ärkebiskopen har fått brev från en industriman i Leipzig, Curt Schlobach, som vill adoptera barn med särskilda rasegenskaper. Han hänvisas då vidare till rasbiologiska institutet. Schlobach skriver till Lundborg: "Ärkebiskop N. Soederbloms sekretariat meddelade mig att ni gärna ville svara på en förfrågan som jag hade riktat till herr ärkebiskopen."¹⁹ Han och hustrun har mot sin önskan inga barn och har därför för avsikt att adoptera först en pojke och senare även en flicka: "Framför allt önskar vi barn av nordisk ras med kroppsligt och mentalt friska, etiskt högtstående föräldrar som själva är goda representanter för den nordiska rasen."²⁰ Lundborg tar över ärendet från ärkebiskopen 1928 och svarar att han genast tagit kontakt med några präster och vänner för att eventuellt möjliggöra adoption av ett önskat barn. Men han skriver att det inte kommer att bli lätt att hitta ett sådant barn som lämnats av sina föräldrar.²¹

Lundborgs kontakter med företrädare för Svenska kyrkan går ända tillbaka till de år då hans rasbiologiska undersökningar inleds 1912, och redan från början är det nordligaste Sverige han har i fokus. Den ödesdigra rasblandningen är nämligen störst i norra Sverige har Gustaf Retzius och Carl Magnus Fürst visat i sin studie från 1902.²² Deras undersökning är en "rasinventering" där man kartlagt kortsallar och långsallar genom att samla in skallindex men även andra kroppsliga data, så som färgen på hår och ögon, hos 45 000 värnpliktiga och gjort jämförelser mellan utseenden i olika landskap. Resultatet har man sammanfattat i en karta, som visar att graden av "rasblandning" varierar mellan 5 procent i södra och mellersta delen av landet och 10 procent i norr.

Lundborg hänvisar ständigt till denna undersökning, då han ska förklara varför han uppmärksammar och utforskar "rasblandning" i norra Sverige. Det är de olika formerna av rasblandning i norra Sve-

---

19 Inkomna skrivelser E2:7, Statens institut för rasbiologi, UUA, 9/11 1928.

20 Inkomna skrivelser E2:7, Statens institut för rasbiologi, UUA, 9/11 1928.

21 Utgångna skrivelser B2:4, Statens institut för rasbiologi, UUA, 15/11 1928.

22 Retzius & Fürst (1902). Se även Maja Hagerman, *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm 2006) s. 346–351.

rige som Lundborg vill uppmärksamma: ”En blandning åter mellan svensk befolkning, finnar och lappar, som äro av mongoliskt ursprung är avrådlig”,²³ förklarar Herman Lundborg år 1916. I en artikel om ”Rasblandningar, släkt- och stamgiften” skriver han:

Det gives alltså nu levande folk av helt olika kvalitet, dels begåvade, företagsamma och livskraftiga folk, som kunna betraktas som högstående, dels åter andra, som äro svaga, tröga och mindre livskraftiga, som måste karaktäriseras som lågstående eller utdöende folk. Det gives en hel serie nyanser mellan båda dessa ytterligheter. [...] Det svenska folket intager, liksom dess närmaste stamfränder, i rasbiologiskt hänseende en mycket framskjuten plats bland jordens folk. [...] Korsning, uppkommen mellan två folk, som i rashänseende förete betydande olikheter, ger så gott som undantagslöst ett dåligt resultat, åtminstone om man ser saken från det högre kvalificerade folkets synpunkt.²⁴

Lundborg undviker som regel av försiktighetsskäl att uttala sig kritiskt och direkt utpekande om folkgrupper i Sverige. Genomgående citerar han hellre andra som avger direkt nedsättande omdömen. I sin bok *Rasfrågor i modern belysning* låter Lundborg år 1919 en författare i Uppsala, Rolf Nordenstreng, skriva om samerna:

Den lapska rasen kan knappast räknas bland de högre. Den är tvärt om en efterbliven utvecklingsform av människan. [...] Den [lapska inblandningen] kan icke tillföra svenska folket någon fysisk styrka, snarare då tvärt om mindre livskraft, knappast heller några större andliga värden. Men väl kan den åstadkomma en brusthet, en inre oro och slitning, som kan vålla mycken sorg och olycka.²⁵

I den stora boken *The race biology of the Swedish Lapps* 1 återger han år 1932 ett mycket gammalt citat av Luleåbiskopen, i stället för att med egna ord uttrycka hur han värderar samer. Lundborg skriver:

23 Herman Lundborg, *Vad kan göras för att höja den svenska folkhälsan och förhindra urartning?* (Lund 1919) [särtryck ur *Hygienisk revy* 1918].

24 Herman Lundborg, ”Rasblandningar, släkt- och stamgiften: Kort granskning och översikt”, *Fysisk fostran: Månadsskrift för gymnastik, idrott, friluftsliv o hygien* 3 (1916) s. 134–135.

25 Rolf Nordenstreng, ”Finnar och lappar”, i Herman Lundborg (red.), *Rasfrågor i modern belysning, med särskild hänsyn till det svenska folket* (Stockholm 1919).

Om vi samtidigt beaktar den kulturella utvecklingen hos lapparna, så kan den karaktäriseras med ett citat av Biskop Bergkvist (1908): 'Precis som lapparna aldrig spelade någon utåtriktad politisk roll, har de inte varit kapabla att ta några avgörande initiativ för att utveckla sina inre villkor. Den lilla kultur de äger har givits dem utifrån, alltså av de människor vars undersåtar de är. Själva spelar de alltid en mer passiv roll och anpassar sig till arrangemang som görs av "auktoriteter" för deras räkning.'²⁶

Detta yttrande har biskopen fällt flera år före det att Lundborg blir rasbiolog (som redan nämnts sker det år 1915 då hans docentur i psykiatri görs om till en docentur i rasbiologi). Man undrar vilka vägar en eventuell idéöverföring från biskopen till rasbiologen kan ha tagit. Jag har inte stött på något tätare utbyte mellan biskop Bergqvist och Herman Lundborg, de har ingen närmare vänskaplig relation av det slag Lundborg utvecklar med andra ledande personer i Norrbotten som gruvdisponenten Hjalmar Lundbohm, lappfogden Olof Holm eller prästen Georg Bergfors. Men det ligger nära till hands att tro att just Bergfors är en förmedlande länk. Georg Bergfors är präst i Jukkasjärvi lappmarksförsamling och blir särskilt tackad i förordet för att ha varit behjälplig med både råd och dåd, och särskilt för att ha lämnat värdefulla upplysningar om samerna i Jukkasjärvi församling.²⁷

Svenska kyrkan lokalt – hos prästen i Vittangi

När Herman Lundborg börjar planera den första resan till Lappland på hösten 1912, alltså tio år före det att Statens institut för rasbiologi öppnar 1922, så är hans fokus inte alls samerna. Hans avsikt är att utforska några "rasblandade" byar med blandad finsk-svensk befolkning där intensivt ingifte bedrivits i generationer. I detta ärende har han skrivit till Georg Bergfors, präst i Jukkasjärvi lappmarksförsamling och

---

²⁶ Herman Lundborg, *The race biology of the Swedish Lapps 1: General Survey: Prehistory: Demography: Future of the Lapps* (Uppsala 1932) s. 9. Citatet återges här i översättning från Lundborgs engelska text där det lyder: "Just as the Lapps never played any outward political part, they have not had the capability to take any decisive initiative for the development of their interior conditions. The little culture they possess has been given them from outside, i.e. from the peoples by whom they were subjected. Themselves they always played a more passive part and adapted themselves to the arrangements made by 'authority' for their benefit."

²⁷ Lundborg (1932), förord, sidnummer saknas.

Vittangi kapellförsamling, och bett honom om hjälp med att välja ut två lämpliga byar.²⁸

Redan från början tycks Lundborg vara på det klara med att kyrkans företrädare kommer att vara mycket betydelsefulla för hans arbete. Bergfors svarar att han ”hyser [...] det allra största intresse för den sak, som herr Professorn skrivit om”²⁹, och han hälsar doktorn välkommen till dessa bygder: ”Jag har många gånger tänkt att här finns mycket stoff för en specialist på de områden herr Doktorn nämnde”.³⁰

Prästen Bergfors hjälper till att välja ut två lämpliga byar. Svappa-vaara är ett större samhälle med omkring 400 innevånare, där det, enligt Bergfors, bodde svenskar från början som arbetade i gruvan. Och Masugnsbyn, som pastorn beskriver som en finnby, som nu är ”helt förfinskad” även om den från början var svensk. Bergfors tycker sig fortfarande kunna se att ”vissa ansiktsdrag och annat hos folket där påminner om svenskar”.³¹

Bergfors hjälper Lundborg att få kontakt med en folkskollärare i Masugnsbyn, August Rattamaa, som kan hjälpa till. Lundborg arvo-derar honom för att han ska kopiera relevanta partier ur kyrkböckerna och göra släkttabeller över vilka som bor i församlingen, så att det ska gå att reda ut de undersökta personernas släktbakgrund.³²

I juni 1913 ger sig Herman Lundborg av på sin första resa norrut. Prästen Bergfors i Vittangi är full av omsorger. Lundborg är välkommen att bo i prästgården om han inte föredrar gästgivargården, och Bergfors förklarar hur han bäst ska ta sig vidare till Vittangi sedan han klivit av nattåget i Gällivare. Och han ger råd och förmaningar om packningen:

Man bör vara välklädd den tiden Ända till midsommarn får man åka i vargskinnspåls var nattetid. I alla fall goda ulstrar behövs, om man nu ej skulle draga med sig vargpålsar. Vanliga överrockar äro otillräckliga. På benen bör man ha riktigt varma damasker e. d. Ty det drar så kallt /---/. Medtag därför filtar. /---/ Jag bör dock erinra, att det denna tid och f. ö.

²⁸ Hagerman (2015) s. 55.

²⁹ Georg Bergfors till Herman Lundborg 11/2 1913, UUB.

³⁰ Georg Bergfors till Herman Lundborg 23/11 1912, UUB.

³¹ Georg Bergfors till Herman Lundborg 23/11 1912, UUB.

³² Georg Bergfors till Herman Lundborg 23/11 1912 och 11/2 1913, UUB. August Rattamaa tog sig senare ett mer svenskt klingande namn och blev känd som August Ljung.

hela sommaren är synnerligen svårt få tag i mat här. Allt måste tagas med från Gellivare.³³

Bergfors erbjuder till och med Lundborg möjlighet att få låna en fotografisk utrustning, om han inte kan ta med en egen kamera med tunga glasplåtar och framkallningsattiraljer på sin första resa norrut: ”Doktorn härstädes har lofvat att han ska ställa sin förstklassiga kamera till Edert förfogande, när ni för Edert arbete kan hafva användning för densamma”, skriver han.³⁴

Anna och Georg Bergfors ser till att Lundborg blir väl omhändertagen när han kommer. Prästen Bergfors kommer under de närmaste åren att vara mycket betydelsefull och ge stöd och råd av allt tänkbart slag. Via honom får Lundborg också kontakt med folkskollärare Olof Holm i Svappavaara, som precis som Bergfors är nomadskoleinspektör (innan han senare blir lappfogde), och med Holms fjorton år yngre syster Hilja, som just har fyllt 22 år. Herman Lundborg kommer att anlita Hilja Holm som sin assistent under de kommande fyra åren av rasundersökningsresor, 1913–1917. Hon är lärarinna i Svappavaara skola och nomadskollärrinna. Liksom sin bror är Hilja född i Finland, Nikkala, Nedertorneå, men de har båda lagt av sitt finska efternamn, Paakkari, för det mer svenskt klingande Holm. Hilja talar flytande finska, som är hennes modersmål, men hon kan också en hel del samiska och har skolundervisning för samiska barn. Dessutom skriver hon en helt korrekt svenska.³⁵

Under samvaron med de nyvunna vännerna, makarna Anna och Georg Bergfors samt syskonen Olof och Hilja Holm, förändrar Lundborg sin undersökningsplan. Han ska inte längre bara bedriva undersökningar i gruvbyarna, så som han först har planerat, utan även bege sig till ställen i Norrbotten där sameer är jämförelsevis ”tillgängliga”. Årosjokk är ett sådant sameviste i Kaalasvuoma fjällsameby, på norra sidan av Kalixälven, som går att nå bekvämt utan långa fotvandringar, eftersom man kan ta sig dit med båt då det ligger vid älvstranden. Hilja Holm är väl bekant med platsen eftersom hon är nomadskollärrinna där.³⁶

---

33 Georg Bergfors till Herman Lundborg 30/4 1913, UUB.

34 Georg Bergfors till Herman Lundborg 11/2 1913, UUB.

35 Hagerman (2015) s. 65.

36 Hagerman (2015) s. 66.

Efter den första resan till Norrbotten på sommaren 1913 ändrar Lundborgs undersökning alltså karaktär. Under åren 1914–1915 förskjuts hans fokus allt mer mot att utforska samerna. Idén blir tydligare med tiden, att det är just samer han ska kartlägga i detalj, individ för individ, genomföra mätningar på, lägga upp register över och fotografera. Av allt att döma är det just i samtalen med Bergfors – och med goda råd och hjälp från honom – som Lundborg utformar en ny inriktning på sin undersökning. Han koncentrerar sig till en början på de fyra samebyar som ingår i Jukkasiärvi lappmarksförsamling – Kaalasvuoma, Rautasvuoma, Saarivuoma och Talma – alltså samerna inom vännen Georg Bergfors område. Han börjar kartlägga dem i detalj, familj efter familj, och släkt för släkt. Hjälpen från pastorexpeditionen är outhärlig. Han vill ju gå långt tillbaka i tiden i arkiven, två hundra år eller mer, och följa släkternas eventuella ”rasblandning” med hjälp av kyrkböcker från början av 1700-talet. När Lundborg ansöker om extra ekonomiskt stöd till dessa efterforskningar hos kyrkostämman i Jukkasjärvi blir det dock avslag. Även från kommunalstämman i Jukkasjärvi blir det nej.³⁷

Lundborg utvecklar och finslipar även sina arbetsmetoder i samarbete med Bergfors. Som regel kommer han till Vittangi för att bo i prästgården i början av mars, så att han är på plats i god tid före ”lappmässan” på Marie bebådelsedag. Sin egen födelsedag den 7 april firar Lundborg ofta hemma hos Anna och Georg Bergfors, och han är nära personlig vän med dem båda. Makarna Bergfors skriver förtroligt till honom var för sig, ibland på samma dag, dock utan att läsa varandras brev. Lundborg stannar i deras hem i någon månad eller mer så gott som varje år. Det händer också att Georg Bergfors reser med Lundborg ut på rasundersökningsexpeditioner, som exempelvis till samevistet i Laimoviken i Torneträsk sommaren 1916, en tur som även predikanten August Lundberg följer med på. Att möta lokalbefolkningen i sällskap

³⁷ Lundborg beskriver sin undersökning i norr i brev till Gustaf Retzius. Den 23 februari 1913 planerar han att undersöka två byar med blandad svensk-finsk befolkning. Ett år senare har planen förändrats. Den 20 februari 1914 är det fyra olika befolkningsgrupper som ska undersökas: 1) rena fjällappar, 2) två rasblandade byar, dessa båda i Jukkasjärvi församling, 3) blandbefolkning i Arvidsjaur och Malå, 4) rena svenskar i Värmland, för jämförelse, 800 personer ska ingå i varje grupp; Herman Lundborg till Gustaf Retzius 23/2 1913 och 20/2 1914 (VET). Inget av detta blir dock gjort, undersökningsplanen förändras igen, se även Hagerman (2015) s. 58, 78–79, 100, 318–323.

Fig. 2. Tre elever vid seminariet för nomadskollärare i Vittangi våren 1917, utvalda av Herman Lundborg ur den stora elevskara Georg Bergfors håller undervisning för. De tre flickorna är valda för att representera olika "rastyper", alltså tecken på "rasblandning", inom den nordliga befolkningen. För att förstärka intrycket av olikhet ställer Lundborg flickan med låg huvudbonad i slutning nedanför de andra. Bilden publiceras som kolorerad helsidesplansch i boken Svenska folktyper (1919).

med prästen och den välkände predikanten är naturligtvis ett bra sätt för Lundborg att vinna förtroende.³⁸

Som kyrkans företrädare har Georg Bergfors även ansvar för skolor och utbildningsfrågor. Han är bland annat ordförande i lokalstyrelsen för arbetsstugorna och förestår utbildningen av nomadskollärare under åren 1917–1919. Så i det rasbiologiska arbetet kan Lundborg, genom prästens förmedling, även få stöd från andra lokala auktoriteter, som lärare. Lundborg får exempelvis genast god kontakt med skollärare Holm i Svappavaara. När han ämnar besöka byn Övre Soppero kan Bergfors se till att hans ankomst är förberedd, på så sätt att byskolläraren är informerad om vem som kommer och införstådd med att undersökningarna är viktiga och värda allt stöd. Med all sannolikhet har byskolläraren Isak Isaksson i Övre Soppero i god tid i förväg fått veta att Lundborg haft planer på att besöka byn och stanna där en tid för att göra rasundersökningar under vårvintern år 1915, och blivit förvarnad om att denne behöver husrum och hjälp med att kontakta samer för sina undersökningar, liksom en trevlig flicka i 20-årsåldern, som kan göra tjänst som tolk, assistent och hushållerska. I Övre Soppero verkar det vara skollärarens egen dotter Maria som får i uppdrag att hjälpa till. Hon kommer flera år senare att följa med Lundborg till Uppsala för att arbeta på institutet och föda hans barn.

När Lundborg kommer till prästgården i Vittangi på våren 1917 är den full av unga kvinnliga seminarister. Georg Bergfors håller kurs för blivande nomadskollärare, och det visar sig vara ett utmärkt tillfälle för Herman att fotografera. Flickorna gör sig fint på bild i sina traditionella dräkter. Lundborg väljer ut tre flickor i den stora elevskaran, och tar en bild av dem i det friska vårvinterljuset när de står utanför en veranda. Det blir en ovanligt lyckad exponering, eftersom den på ett pedagogiskt vis illustrerar ”rasbladningens effekter”. Vid första påseendet ser den bara ut som en fin gruppbild i ett vinterlandskap, men synar man den närmare så kan man jämföra flickornas utseenden, och i stället börja se rasbiologiska ”typer” i bilden, alltså det som Lundborg vill visa. Hans syfte med kompositionen är att få betraktaren att reflektera över olikheterna i flickornas utseenden och att detta är tecken på ”rasblandning”.³⁹

³⁸ Hagerman (2015) s. 63–141, August Lundberg och Georg Bergfors reser med, se s. 103–105.

³⁹ Hagerman (2015) s. 140–141.

Fig. 3. Nomadskollärarinnorna Alma Waara, Hilja Holm och Teres Zeidlitz fotograferade av Herman Lundborg sommaren 1916, vid hans läger i samevistet i Laimoluokta i Talma sameby på norra sidan av Torneträsk. Hilja Holm var i fyra år Herman Lundborgs assistent vid undersökningar i Norrbotten.

Fig. 4. Sara Nutti, nomadskollärarinna, Lundborgs reseassistent 1922.

Nomadskollärarynnor lämpar sig bra som assistenter, och Lundborg vill helst ha just unga kvinnor som medhjälpare. Skälen till detta kan ha varit personliga, men också professionella, för att det helt enkelt verkade mindre skrämmande om en ung, rar flicka tog emot den som skulle undersökas och hjälpte till med att tolka och förklara vad som skulle hända. Hilja Holm, Teres Zeidlitz (senare gift Torgrim), Alma Waara och Sara Nutti är några av de nomadskollärarynnor som arbetat för Lundborg.⁴⁰

En mycket viktig person i det här arbetet är även folkskollärare August Ljung, som redan har omnämnts här som August Rattamaa, men som sedermera tog sig ett mer svensk-klingande efternamn. Lundborg börjar anlita honom redan 1913, och i tjugo års tid kommer han att arbeta med att göra utdrag ur kyrkböckerna. Lundborg kan exempelvis be Ljung att göra särskilda förteckningar över blandgiften i vissa socknar, eftersom han vill kunna ringa in de trakter där många äktenskap ingåtts mellan exempelvis samer och finnar, och som alltså är ”rasblandade” med rasbiologens synsätt. Tack vare August Ljungs arbete med att registrera individer och släkter ur kyrkböckerna, förfogar rasbiologiska institutet över ett stort familjeregistermaterial med statistiska data. Huvudsakligen är det renskötande samer och särskilt de som lever under torftiga förhållanden som registreras, och dessa familjeregisterkort, med fru, man och barn, kan bearbetas och ordnas i tabeller över bland annat fruktsamhet. Man upprättar stam- och antavlor över hela byars befolkning och över nomadiserande lappar i nordligaste Sverige, och man har med sig dessa släktöversikter ut i fält och använder dem som vägledning när man sedan undersöker kroppsliga kännetecken i syfte att ”rasbestämma” befolkningen.⁴¹

Rasbiologin och kyrkan i lokalsamhället – andra församlingar i norr

Det är inte känt om Georg Bergfors någonsin använde även sina predikningar och kyrkliga förrättningar till att skapa förståelse för Lundborgs rasbiologiska undersökningar, inte heller i vilken mån han använde sin

⁴⁰ Om Teres Torgrim, f. Zeidlitz, och Alma Waara, se Hagerman (2015) s.115–118, 127; om Sara Nutti, se Hagerman (2015) s. 190, 205–206.

⁴¹ Hagerman (2015) s. 318–319.

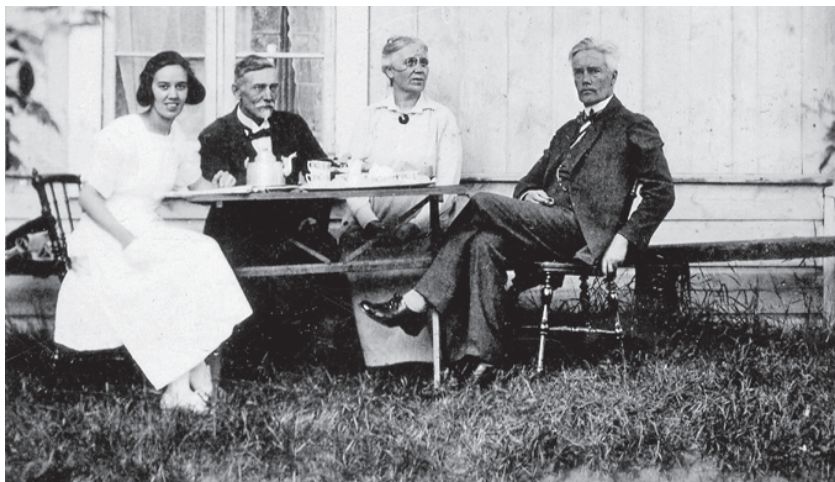
ställning som rektor för nomadskoleseminariet, till att bereda mark för de rasbiologiska undersökningarna. Men när Georg Bergfors lämnar Vittangi för att i stället bli kyrkoherde i Gideå i Ångermanland år 1922, så avrundas också hans samarbete med Lundborg. Samma år öppnar Statens institut för rasbiologi, och Lundborg börjar då, som nyutnämnd professor och institutets chef, att utvidga undersökningsområdet till andra församlingar i Lappland, samtidigt som han tillämpar de metoder som han utvecklat i samarbete med Bergfors i Jukkasjärvi församling. Så även i fortsättningen förblir kyrkans företrädare lokalt mycket viktiga, även om kontakten inte blir på samma familjära nivå som den varit mellan Herman Lundborg och makarna Bergfors. Nu vet Lundborg vad prästerna kan bidra med. Hos dem finns inte bara de för arbetet nödvändiga kyrkböckerna som ska skrivas av och bearbetas. I prästgårdarna kan man också räkna med att bli väl emottagen. Särskilt i Lappland fungerar prästgårdarna som härbärgen, eller till och med gästgivargårdar, dit resande är välkomna utan särskild inbjudan och där långväga främmande kan stanna och bli bjudna på mat och trevlig samvaro med prästfamiljen. Makarna Bergfors vittnar om att det i deras gästbok finns många anteckningar av forskare, författare, konstnärer, skolfolk, präster och andra.⁴² På pastorsexpeditionerna finns dessutom den viktiga lokalkännenheten. Prästerna har mycket att berätta om släkterna i sin trakt, om skötsamhet och skörlevnad, om psykiska sjukdomar, ärftliga lyten och annat som är värdefullt för Lundborg att ta del av när han söker efter tecken på degeneration.⁴³

Karesuando är den socken som står näst på tur att få besök. Resan dit förbereds redan ett år i förväg, då Lundborg skriver till domkapitlet och begär av stiftssekreteraren att få låna kyrkböckerna för kopiering av vissa uppgifter. Detta är en förfrågan som Lundborg kommer att rikta till många kyrkliga instanser, både församlingar och arkiv, efter-

---

42 Hagerman (2015) s. 64, 82–83, 140.

43 Ett exempel på hur präster stod till tjänst med lokalkännenhet finns i Inkomna skrivelser E2:2, Statens institut för rasbiologi, 1923 nr. 33. På ett postkort från pastorsämbetet i Ljusdal, daterat den 13 mars, svarar kyrkoherde B. G. Jonzon på en förfrågan från Lundborg om i församlingen bosatta "tattare": "De flesta s. k. tattare äro häri församlingen bosatta i Snäre by, 6 kilometer från LUSDALS station, samt i Holänna och Bjart byar, 11 kilometer från LUSDALS station." Lundborg planerar att besöka trakten och kyrkoherden svarar att han kan "bli följaktig" om han får veta dagen för professors ankomst.

Fig. 5. I Korpilombolo prästgård 1923. Vid kaffebordet med Herman Lundborg (längst till höger) siter troligen kyrkoherdeparet. Den unga kvinnan i sommarklänningen bör vara extraanställda reseassistenten fröken Viktoria Ljöfstrand.

som kyrkböckerna är så viktiga för hans forskning, men som regel får han nej. Böckerna måste stanna där de är och Lundborg får bekosta att på plats låta kopiera av de uppgifter han behöver. I god tid i förväg vänder han sig också till kyrkoherde Hjalmar Westeson i Karesuando, och får rådet att komma omkring den 25 mars, då tiden mellan Marie bebådelsedag och påsk är den lämpligaste om man vill träffa mycket folk.⁴⁴ En ny reseassistent, nomadskollärarinnan Sara Nutti, följer med till Karesuando våren 1922.⁴⁵

Efter besöket i Karesuando skriver Lundborg till Westeson och ber om mera hjälp. Prästen tackar för ”de angenäma dagarna” och verkar angelägen om att visa sin vänskap. Han intygar att han gärna hjälper till med det som behövs: ”Skall vid första tillfälle göra de utredningar du önskade ang. halvappar osv.”⁴⁶ Lundborg efterfrågar upplysningar om några speciella personer och får till svar: ”Beskrivna lappfamilj är Per Nilsson Labba fr.

⁴⁴ Hjalmar Westeson till Herman Lundborg 4/2 1922, UUB.

⁴⁵ Hagerman (2015) s. 190, 205–206.

⁴⁶ Hjalmar Westeson till Herman Lundborg 17/5 1922, UUB.

Fig. 6. Kyrkan och pastorsexpeditionen är den självklara utgångspunkten när rasundersökarna besöker en trakt. Ljusnedalsexpeditionen i Härjedalen 1925. Från vänster står okänd man, institutets antropolog Wilhelm Krauss, professorn i rasbiologi Herman Lundborg och en kvinnlig sjuksköterska som kan vara Anna Myrsell, vid tillfället extraanställd på institutet och senare fast anställd som reseassistent. Sittande från vänster är den ideellt engagerade lärarinnan Ingrid Petersson, okänd man och två fotografer som arbetar på frilansbasis för institutet, Gunhild Sandgren och Nils Thomasson.

Lainiovuoma o h. Anna Maria f. Nutti. Men barnet, guddottern? Anna Margareta är född 19/10 -15 och Inga Viktorina 12/3 -18.”⁴⁷

De stora kyrkhelgerna, ibland med tillhörande marknadsdagar, är bra tillfällen att träffa och rasundersöka samer, det har Lundborg lärt sig. Så när hans undersökningsområde utvidgas till sydligare delar av Lappland år 1923, börjar han med att kontakta nomadskoleinspektören Erik Bergström för att rådgöra om vilka de bästa tidpunkterna är för att resa dit. Bergström sänder över information om vilka de stora kyrkhelgerna och marknadsdagarna är i detta område.⁴⁸

⁴⁷ Hjalmar Westeson till Herman Lundborg 1/5 1922 , UUB.

⁴⁸ Inkomna skrivelser E2:1, Statens institut för rasbiologi, 1923 nr. 40.

I rasbiologiska institutets bevarade samling av in- och utgående skrivelser från Lundborgs tid som chef, skulle det vara möjligt att i detalj följa hur kontakterna ser ut då Lundborg och hans medarbetare bearbetar den ena socknen efter den andra i sin kartläggning av samer. Men här görs endast några nedslag.

I början av år 1924 har en förfrågan skickats till kyrkoherde Karl Dahlström i Malåträsk, i Västerbottens län, som rapporterar att ”lappstammen” där börjar bli ganska uppblandad.⁴⁹ Lundborg planerar även att resa till Arjeplog, och han förbereder besöket genom att redan ett år i förväg skriva både till jägmästaren och pastorsexpeditionen i Arjeplog och fråga var och när han bäst kan träffa på samer. Pastorsexpeditionen svarar på ungefär samma sätt som jägmästaren, att ”det är svårt att hitta någon bestämd plats varifrån dessa individer kan nå”.⁵⁰ I Arvidsjaur blir han i mars 1925 inbjuden till kyrkoherden som arrangerar en improviserad föreläsning då Herman Lundborg besöker samhället för att göra rasundersökningar. Även denne präst tycks vara angelägen om att förmedla rasbiologens budskap till sin församling. Lundborg omnämner händelsen helt kort i brev hem till hustrun Thyra:

Har nu varit i Arvidsjaur och Arjeplog och undersökt lappbarn. Sträng vinter. Allt har gått bra. Arjeplog ligger 17 mil in mot fjällen från stambanan. Lapparna är överallt här vänliga och tillmötesgående. Igår afton var jag inbjuden till kyrkoherden i Arvidsjaur, efter att ha hållit en improviserad föreläsning inför ett talrikt auditorium. Ett par underbart vackra solskensdagar har vi haft här uppe. Reser i afton till Boden och imorgon till Jokkmokk. Bor där på gästgivargården. Reser sedan 10–12 dagar inom olika byar i socknen, men återkommer då och då till Gästis i Jokkmokk. Post dit. Hälsa alla. Din Herman.⁵¹

Den stora ”lappundersökningen”

Upplysningarna som samlas in vid de rasbiologiska undersökningarna gäller namn, yrke och hemmahörighet, ålder vid undersökningstillfället och födelseår samt fysiska kännetecken som kroppslängd, huvudlängd,

⁴⁹ Inkomna skrivelser E2:2, Statens institut för rasbiologi, nr. 8.

⁵⁰ Inkomna skrivelser E2:2, Statens institut för rasbiologi, 1924 nr. 135.

⁵¹ Herman Lundborg till Thyra Lundborg 24/3 1925, UUB.

huvudbredd, minsta ansiktsdiameter, ansiktsbredd, morfologisk ansikts-höjd, morfologiskt ansikts-index och bigonal diameter och färg på huvudhår, ögonbryn och ögon. Men inte bara det, vid rasundersökningen av samer inhämtas även upplysningar från lapptillsyningsmännen, som uppmanas att beskriva varje undersökt person enligt ett bestämt frågeformulär. Individens sinnestillstånd ska anges på en skala från mycket begåvad till sinnesslö eller sinnessjuk. Karaktären betecknas antingen som god, mindre god eller bråkig, supig, lättsinnig. Social duglighet ska bedömas enligt skalan dugande, skötsam, mindre skötsam eller odåga.⁵²

Under åren 1925–1926 har rasbiologiska institutet även en blodforskare anställd, E. D. Schött, som har i uppdrag att undersöka ”lapparnas biokemiska rasindex”. Lundborg hoppas att det i framtiden ska gå att hitta något i samernas blod, som gör att det kommer att räcka med ett enkelt blodprov för att ta reda på om någon är av ”lapsk typ” eller ej. Detta vore ju ett betydligt enklare sätt att sortera människor på än de omständliga släktundersökningar och kroppsmätningar som rasbiologiska institutet arbetar med. Ett enkelt blodprov, det vore den ultimata rasundersökningen.

Schött rapporterar om sin metod och sitt pågående arbete i en vetenskaplig artikel våren 1926. För att få en statistiskt tillförlitlig undersökning behövs 400–500 personer, och eftersom det i Sveriges samtliga nomadskolor finns cirka 400 barn i åldern 7–14 år, hyser Schött gott hopp om att få ihop det antal blodprov som krävs för bestämning av blodgruppsindex.⁵³

Just skolvärlden visar sig på många sätt vara ovanligt bra för rasbiologerna att arbeta i. Organisationen av lärare i byskolor och nomadskolor utgör en användbar infrastruktur för rasbiologiska undersökningar. När rasundersökare reser till byar som ligger långt ifrån kyrkor och prästgårdar, så kan det vara hos byns skollärare som de får mat och husrum, samt blir introducerade på orten. I Tärnaby finns det till och med en ideellt engagerad lärarinna, Ingrid Petterson som under sina lediga lövdagar arbetar utan ersättning för institutet. Andra lärare ställer upp och hjälper till vid undersökningarna mot betalning.⁵⁴

---

⁵² Hagerman (2015) s. 101, 319.

⁵³ Hagerman (2015) s. 279, 320.

⁵⁴ Hagerman (2015) s. 231–232, 252.

Framför allt visar sig nomadskolorna vara de ställen där rasbiologerna kan samla in allt de behöver utan att möta någon opposition, utan att behöva motivera eller förklara vad man håller på med och utan att behöva övertala någon. Statens institut för rasbiologi är en myndighet med mandat från Sveriges riksdag. Man ger kommando i myndig ton, och anger endast i vaga ordalag vad saken gäller. Sådär lyder ett telegram avsänt från institutet då E. D. Schött ska komma och göra sina blodundersökningar: ”Nomadskoleinspektören har bestämt att doktor Schött skall undersöka samtliga nomadskolebarn i Norrbotten, varvid vanlig läkareundersökning även blodprov verkställs. Annan läkare ej bemyndigad.”⁵⁵ Mer än så behöver skolchefen inte veta.

Institutets bevarade fotosamling är till stor del är ordnad i 105 fotografiska album med olika ämnesrubriker. Hela 38 album anges innehålla bilder på samer, elva album har bilder på ”finnar”, två album handlar om judar och ett album har rubriken ”Zigenare och tattare”. Det finns alltså ett särskilt fokus på samer även i den samling fotografier som bevarats från Statens institut för rasbiologi.

Det är också just samernas barn som blir avklädda nakna i skolan och får stå på rad och huttra framför institutets kamera. Det finns sju fotoalbum i samlingen med bilder på nomadskolebarn från Jokkmokk, Jukkasjärvi, Arjeplog, Stensele, Undersåker och Killinge i Gällivare. Nästan alla dessa bilder är tagna år 1932, i två dem är barnen utan kläder. De står på en bänk med ett lakan över, med sina små tår mot kanten så att de bildar ett rakt led. De har fått klä av sig, en liten grupp i taget, och gå fram till fotografen och ställa sig mot den upphängda fonden. Elsa Teilus har berättat för konstnärinnan Katarina Pirak Sikku om sina minnen av fotograferingen på nomadskolan, att det var kallt i skolsalen och att det känns märkligt för dem att över huvud taget vara där inne.⁵⁶ I vanliga fall går ju nomadskolans barn inte in i den riktiga skolbyggnaden. Men när rasbiologiska institutet kommer så är det lov i den vanliga skolan. Rasbiologerna passar på att göra besök då de riktiga skolhusen med sina stora ljusa salar står tomma, eftersom de passar bra att använda vid fotograferingen.

⁵⁵ Utgångna skrivelser B2:2, Statens institut för rasbiologi, UUA, 1926 nr. 4.

⁵⁶ Katarina Pirak Sikku, ”Elsas berättelse”, text i utställningen *Nammalåhpån* på Bildmuseet i Umeå 2014.

Varför är det så viktigt att fotografera just nomadskolans barn på detta sätt, men inte andra barn i Sverige? Och ta blodprov på dem och ge dem ”intelligensbetyg”? I samband med undersökningarna uppmanas lärarna i nomadskolorna att sätta betyg på barnen, inte på deras kunskaper utan på deras mentala förmåga. Så med röd penna ska de skriva in B+, B-, C och A, avge ett så kallat ”intelligensbetyg” om varje elev i klasslistan.

Under hela den tid Herman Lundborg är verksam som rasbiolog, så är han frenetiskt sysselsatt med den stora undersökningen om befolkningen i norr, som han har påbörjat år 1912. Efter 20 år utkommer en första del av undersökningen år 1932, *The race biology of the Swedish Lapps* 1. Den handlar om samernas förhistoria, deras demografi och även deras framtidsutsikter. I den här delen är undersökningen gjord utifrån kyrkböckernas anteckningar om födda och döda, och den handlar om befolkningstillväxt. Med hjälp av uppgifterna från kyrkböckerna tycker sig Lundborg kunna räkna ut att samerna är en växande befolkning – inte minskade. Det kan verka som om deras antal minskar eftersom renskörtarna blir färre. Men Lundborg kommer fram till att varje samekvinnor föder 1,2 döttrar, som själva når fruktsam ålder och får egna barn. Detta är för Lundborg en mycket viktiga slutsats. Det finns en ökning men den märks inte eftersom samerna är utspridda över stora områden. De väljer dessutom ofta att bli bofasta, bygga stugor och ägna sig åt jordbruk. De slutar bete sig som samer, gifter sig med bofast icke-samisk befolkning, och blir vartefter inte längre antecknade som ”lappar” i folkbokföringen. Men det spelar ingen roll hur man klär sig och vilket språk man talar. I kroppens biologiska kännetecken kan arvet spåras.

Mest arbete har Lundborg lagt ner på de rasundersökningar med kroppsmätningar med mera, som är tänkta att presenteras i den andra och den tredje delen av ”de svenska lapparnas rasbiologi”. Han har genom åren ägnat mycket stor möda åt att samla in dessa mätdata. Men den andra och tredje delen av ”lappundersökningen” blir aldrig färdigställda på det sätt han tänkt sig. I stället utkommer *Anthropometry of the Swedish Lapps* 1941, efter det att Lundborg lämnat institutet och utan hans namn på omslaget. Institutets statistiker Sten Wahlund står som upphovsman till verket. Det ges även ut i en volym kallad del två av samernas rasbiologi, där institutets nye chef Gunnar Dahlberg står

som medförfattare och har skrivit ett förord.⁵⁷ Men Herman Lundborg omnämns inte, och vad han egentligen hade tänkt att det hela skulle bli kommer vi nog aldrig med säkerhet att få veta.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att Svenska kyrkan var av vital betydelse för de rasbiologiska undersökningarna. Kyrkböckerna var mycket viktiga för undersökningarna och vissa stora kyrkhelger var tillfällen då rasbiologerna kunde träffa de renskötande fjällsamer som annars var svåra att träffa på. Men prästerna kunde också bidra mer informellt med lokalkännedom och personkännedom, genom att förmedla kontakt med nomadskollärare och skollärare i byarna och genom att förbereda lärarna på de undersökningar som skulle komma. De präster som Lundborg möter i lokalsamhällena, som Georg Bergfors och Hjalmar Westeson, tycks framför allt uppfatta sig själva som en del av den lärda världen, moderniteten och upplysningen, och därmed som lojala understödjare av rasbiologin. De tycks inte ha haft kritisk distans nog för att se att rörelsens grundvärderingar om människors olika värde och en förnuftstyrd ”människoproduktion” står i strid med en kristen värdegrund. Tvärtom kan det ha varit prästen Georg Bergfors som försköt Lundborgs intresse från att undersöka rasblandning i allmänhet i nordligaste Sverige till att rikta in sig mest på samerna. En mer detaljerad undersökning skulle kanske kunna visa att olika präster hade olika strategier.⁵⁸ I institutets korrespondens med kyrkoherden i Jokkmokk har konstnärinnan Katarina Pirak Sikku tyckt sig kunna se att denne hade ett mer undvikande förhållningssätt, och gjorde motstånd genom att snarare tillämpa en slags förhållningsstrategi gentemot rasbiologerna.

⁵⁷ Gunnar Dahlberg & Sten Wahlund, *The race biology of the Swedish Lapps 2: Anthropometrical survey* (Uppsala 1941); Wahlund (1941).

⁵⁸ Även i Herman Lundborgs samling i Uppsala universitetsbibliotek finns brev från flera olika präster. Åren 1928–1930 brevväxlar Lundborg med kyrkoherde Ernst Ålander i Gnarp, Hälsingland, som tar kontakt med honom och i sitt första brev skriver i hylsande ordalag om professorns ”öfver all beskrivning viktiga och betydelsefulla uppgift!”. Han berättar att han, som präst i en stor Norrlandsförsamling, omfattar den rasbiologiska forskningen ”med brinnande intresse” främst av praktiska skäl, och ger uttryck för starkt antisemitiska värderingar.

Avslutningsvis ska jag ge ännu ett exempel på hur Lundborg förlitar sig på att pastorsexpeditionerna för vidare hans budskap.⁵⁹ Han tänker sig att en mindre folkrörelse ska organiseras till rasbiologins hjälp. För få en närmare bild av samhällsutvecklingen, ska svenska släkter inom olika samhällslager utforskas i detalj. Lärare på landet och andra som känner till folket i sin församling ska göra nytta genom att "tjäna vetenskapen", till exempel under långa sommarlov. I en mycket kort och effektiv liten skrift, *Släktforskning och familjeregistrering: En för Sverige mycket betydelsefull kulturell uppgift* från 1926, förklarar Lundborg hur det ska gå till.⁶⁰ På lediga stunder ska lärarna bege sig till pastorsexpeditionerna för att gå igenom kyrkböckerna i sin församling och föra över uppgifterna på familjeregisterkort. Ett kort ska upprättas för varje familj med rader för makarnas härkomst och för deras barn, och kolumner för födelse och död, dödsorsaker samt kommentarer av typen "vallon" eller "svensk". Ytterligare anteckningar om personernas karaktäsegenskaper, lyten etcetera ska göras på baksidan eller på ett särskilt blad. Det insamlade materialet ska sedan överlämnas till en rasbiolog, gärna på rasbiologiska institutet, så att det kan bilda underlag för en analys av rasförhållanden, och hur sjukdomar och normala egenskaper gått i arv i församlingen.

Statens institut för rasbiologi skickar ut den lilla broschyren *Släktforskning och familjeregistrering* till alla pastorsämbeten. Förhoppningen är att man runt om i landet ska fortsätta att samla kunskap om personers härkomst och släktbakgrund, naturligtvis även för nyinflyttade i församlingen, som kan ha kommit exempelvis från nordliga delar av landet. I broschyren rekommenderar Lundborg även inköp till folkbiblioteken av vissa böcker i raslära, där de viktiga skillnader förklaras som rasbiologer gör mellan olika "raser" i Sverige, som "lapsk", "finsk" och "nordisk typ". Det är böcker där även förmodade olikheter i "rasernas" själsförmågor, karaktär och intelligens beskrivs.

Det förefaller som om församlingsprästerna uppfattar rasbiologin

59 Institutet sänder också ut en centralskrivelse till diverse pastorsämbeten för att samla in uppgifter om tvillingar. Utgångna skrivelser E2:1, Statens institut för rasbiologi, UUA, 1922 nr. 58a. De inlämnade uppgifterna använder Gunnar Dahlberg i sin doktorsavhandling *Twin births and twins from a hereditary point of view* (Stockholm 1926). Om Gunnar Dahlbergs kritik mot Lundborg, se Hagerman (2015) s. 296–297, 321.

60 Herman Lundborg, *Släktforskning och familjeregistrering: En för Sverige mycket betydelsefull kulturell uppgift* (Göteborg 1926); Hagerman (2015) s. 265–267.

som en ny modern befolkningsvetenskap, ämnad att vara till hjälp för dem, i arbetet med och omsorgerna om befolkningen i sin församling.

Källor och bearbetningar

Otryckt källmaterial

Uppsala, Uppsala universitets arkiv,
Statens institut för rasbiologi.

Uppsala, Uppsala universitetsbibliotek,
Herman Lundborgs personarkiv.

Stockholm, Riksarkivet,
Svenska sällskapet för rashygien.

Pirak Sikku, Katarina. ”Elsas berättelse”, text i utställningen *Nammaláhpán* på Bildmuseet i Umeå 2014.

Bildkällor

Fig. 1, Fig. 5 och Fig. 6 tillhör Uppsala universitetsbibliotek, Statens institut för rasbiologi, Fotografiskt arkiv. Ur album A1 ”Rasbiologiska institutet och dess personal”.

Fig. 3 tillhör Kiruna kommuns bildarkiv. Bilden finns i ett fotoalbum med påskriften ”Till Hjalmar Lundbohm med hälsning och tack. Lapplandsbilder tagna 1915–1916 av Herman Lundborg.”

Fig. 4 tillhör Uppsala universitetsbibliotek, Statens institut för rasbiologi, Fotografiskt arkiv. Ur album C1 ”Finska typer”.

Trycka källor och bearbetningar

Dahlberg, Gunnar. *Twin births and twins from a hereditary point of view* (Stockholm 1926).

Dahlberg, Gunnar & Sten Wahlund. *The race biology of the Swedish Lapps 2: Anthropometrical survey* (Uppsala 1941).

von Gruber, Max. ”Begleitwort”, i Herman Lundborg, *Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2 232 köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden (Provinz Blekinge)* (Jena 1913).

Hagerman, Maja. *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm 2006).

Hagerman, Maja. *Käraste Herman: Rasbiologen Herman Lundborgs gåta* (Stockholm 2015)

- Jonsson, Kjell. "En nybadad renrasig svensk på ett blankskurat furugolv i ett hus utan löss i ett genomskeinligt samhälle där vetenskapsmannen ser till att fabriker tillverkar fosträta skor och ingen är så dum att han på fotboll glör: Hjalmar Öhrvalls person-, bostads-, mental- och rashygien såsom samhällsvision", i *I framtidens tjänst: ur folkhemmets idéhistoria* (Stockholm 1986) s. 102–126.
- Lenz, Fritz. "Zur Erneuerung der Ethik", i *Deutschlands Erneuerung* 1 (München 1917) s. 35–56 [i nytryck med ny introduktion som *Die Rasse als Wertprinzip, Zur Erneuerung der Ethik* (München 1933)].
- Lundborg, Herman. "Rashygieniska sträfvanden", i *Allmänna svenska läkartidningen* 2 (1912).
- Lundborg, Herman. *Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2 232 köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden (Provinz Blekinge)* (Jena 1913a).
- Lundborg, Herman. "Släktbiologiska undersökningar i Blekinge: Några forskningsresultat o riktlinjer för framtiden", *Hygienisk tidskrift* 6 (1913b) s. 87–108.
- Lundborg, Herman. "Rasblandningar, släkt- och stamgiften: Kort granskning och översikt", *Fysisk fostran: Månadsskrift för gymnastik, idrott, friluftsliv o hygien* 3 (1916).
- Lundborg, Herman. *Svenska folktyper: Bildgalleri, ordnat efter rasbiologiska principer och försett med en orienterande översikt* (Stockholm 1919a).
- Lundborg; Herman. *Vad kan göras för att höja den svenska folkhälsan och förhindra urartning?* (Lund 1919b) [särtryck ur *Hygienisk revy* 1918].
- Lundborg, Herman (red.). *Rasfrågor i modern belysning, med särskild hänsyn till det svenska folket* (Stockholm 1919c).
- Lundborg, Herman. "Om rasblandningar och släktgiften ur biologisk synpunkt", i Herman Lundborg (red.), *Rasfrågor i modern belysning med särskild hänsyn till det svenska folket* (Stockholm 1919d).
- Lundborg, Herman. *Släktforskning och familjeregistrering: En för Sverige mycket betydelsefull kulturell uppgift* (Göteborg 1926) [särtryck ur *Skola och samhälle*].
- Lundborg, Herman. *The race biology of the Swedish Lapps 1: General Survey: Prehistory: Demography: Future of the Lapps* (Uppsala 1932).
- Lundborg, Herman & Frans Josua Linders. *The racial characters of the Swedish nation* (Uppsala 1926)
- Nordenstreng, Rolf. "Finnar och lappar", i Herman Lundborg (red.), *Rasfrågor i modern belysning, med särskild hänsyn till det svenska folket* (Stockholm 1919).
- Retzius, Gustaf & Carl Magnus Fürst. *Anthropologia Suecica: Beiträge zur Anthropologie der Schweden* (Stockholm 1902).
- Schmuhl, Hans-Walter. *The Kaiser Wilhelm Institute for Anthropology, Human Heredity, and Eugenics, 1927–1945: Crossing Boundaries* (Dordrecht 2010).
- Wahlund, Sten. *Anthropometry of the Swedish Lapps* (Uppsala 1941) [särtryck ur Gunnar Dahlberg & Sten Wahlund, *The race biology of the Swedish Lapps 2: Anthropometrical survey* (Uppsala 1941)].

Maja Hagerman, f. 1960, författare och vetenskapsjournalist som skriver fackböcker om svensk historia. Den senaste boken, *Käraste Herman: Rasbiologen Herman Lundborgs gåta* (2015), handlar om chefen för Statens institut för rasbiologi. Tillsammans med Claes Gabrielson har hon även gjort en dokumentärfilm om Lundborg, *Hur gör man för att rädda ett folk?* (SVT 2015). Hennes bok *Det rena landet* (2006) behandlade tidigare generationer av svenska rasforskare, särskilt Anders och Gustaf Retzius. Hagerman vann Augustpriset för debutboken *Spåren av kungens män* (1996) och blev hedersdoktor vid Uppsala universitet (2012). Hon har också skrivit *Tusenårsresan* (1999), *I miraklers tid* (2003) och *Försvunnen värld* (2011).
Se vidare www.majahagerman.se
maja.hagerman@gmail.com

Sammanfattningar på nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska

Ruota girku ja čeardabiologiija

Ruota girkus lei stuorra mearkkašupmi čeardabiologalaš iskamiidda maid doavttir ja psykiáhter Herman Lundborg jodihii Lapplánddas 1910–1930-loguin. Lundborg čálii báhppii Georg Bergforsii Čohkkirasa sámiguovllu searvegottis. Son háliidii diehtit gos son buoremusat sáhtii iskat dan ilgadis ”čeardaseaguhusa” man son oaivvildii lei jodus nuortan ja lei uhkkádussan dan muđuin ruota álbmoga ”buhtis čerdii”. Bergfors ipmirdii ášši, ja son veahkehii Lundborga doarjagiin ja rávvagiiguin daid iskamiin 1913–1921. Sámit Georg Bergforsa searvegottis, čearut Laeváš, Ravddasvuopmi, Sárevuopmi ja Dálbmá ledje guovddážis. Gártejedje olbmuid, veagas vehkii, čadahedje mihtidemiid ja govvedemiid, ja girkogirjjiid vehkiin ozai sogaid vejolaš ”seaguheami čearddas” guoktečuhti jagi mannanáiggis. Lundborg orui guhkes áiggiid báhpavistis, dávjá njukčamánu cuoŋománnui go ollu sámit bohte Márjjábeivviid Vazáža girkui.

Go stáhta ásahus čeardabiologiijai rahppui jagi 1922 Herman Lundborgain hoavdan ja easkkánamuhuvvon professorin, viiddiduvvui iskanguovlu iežá searvegottiide Lapplánddas. Girku báikkálaš ovddasteaddjit ledje ain ovddusguvlui dehálaččat. Báhpát adde dieđuid sogaid birra iežaset guovllus, jegolašvuoda ja heajoseallima birra, psyhkalaš dávddaid birra, árbejuvvon doaibmaheht-

tehus ja iežáid mat Lundborgii ledje mearkan ”degenerašuvnnas” ja ”čeardaseaguhusas”. Skuvladoaimmas, mas girku lei ovdaolm-mái, vuosehuvvui áiggi mielde leat eareliiggánis buorre bargobáikin čeardabiologaide. Nomádaskuvllain čeardabiologat sáhtte obba álkit jodánit čoaggit maid dárbbahedje oaiveindeaksan, govain ja varrais-kosiin ja ii moitot, dehe dárbbahit čilget maid barge.

Översättning Miliana Baer

Svieriga girikko ja ulmusjtjárdabiologiddja

Svieriga girkkon lij stuorra vieksesvuolta ulmusjtjárdabiologalasj átsádimijn majt dáktár ja sykiahter Herman Lundborg dájmadij Lapp-lándan 1910–1930-lágojn. Lundborga tjállegádij hárráj Georg Berg-fors Čohkkerasa sámeednamtjoaggulvisán. Sidáj diehtet gánná buore-musát máhtij átsádit vádálasj ”ulmusjtjárdasegadásáv” majt miejnnij lij nuorttan ja lij nihtton ietjá viehka ”segadahtes” svieriga álm mugij. Bergfors lij ávtámielalassj ássijjn, ja viehkedij Lundborgav dárjajn ja bagádisáj dáj átsádimijn 1913–1921. Sáme jur Georg Bergforsa tjoagg-ulvisán, Kaalasuoma/Laevas, Rautasuoma/Gabna ja Dálbma tjárojn lidjin dalloj tjalmostahtedum. Ulmutja átsáduvvin, fuolkes fuolkkáj, mihttima ja gávádime tjadáduvvin, girkkogirrij viehkken áhtsin má-ttoj máhttelis ”ulmusjtjárdasegadásáv” guoktatjuohte jage dálebun. Lundborga ároj guhka ájgijt hárrádáben, álu snjuktjamánon-vuoratjis-mánon gá állo sáme báhtin girkkuj Vazášin Márjjebiejve.

Gá Stáhta instituhtta ulmusjtjárdabiologiddjaj rabáj 1922 jagen de Herman Lundborga lij oajvven ja ádánammadum professorin, de átsádimguovllo vijdeduváj ietjá tjoaggulvisájda Lapplándan. Girikko bájkálasj ávdástiddje lidjin ájnnasa aj boahte ájgen. Hárrá diedojt vad-din máttot birra ietjasa bájken, dámadimvuoda ja skiegesvuoda birra, sykallasj skibádagáj, sahtusvuoda ja iehtjádij birra ma Lundborga miela milta lidjin merka ”vierrega nievredibmáj” ja ”ulmusjtjárdasegadás-saj”. Skávláhoajddo, masi girikko lij ávdávásstádiddjen, almmusij ájge guhkkudagán sierraláhkáj buorren ulmusjtjárdabiologajda barggat. Jáhttesámeskávlájjn ulmusjtjárdabiologa máhttin váni ilá vájvij dagi ruvva tjoagget majt dárbahin skuvvreindeksas, gávájs ja varraátsádimijs váni vuosstálasstemav, jali dárbahit tjielggit majt barggin.

Översättning Barbro Lundholm

Svienske gærhcoe jìh rasbiologije

Dejnie rasbiologiske goerehtallemisnie mejnie dâaktere jìh psykiatere Herman Lundborg Lapplaantesne giehteli jaepine 1910–1930 Svienske gærhcoe joekoen vihkeles. Lundborg dellie eelki tjaeledh Jukkasjärvin lappmarhken åålmegen hearrese Georg Bergfors. Sijhti daejredh gusnie bööremes goerehtalledh dejtie ”masteles naelide” maam vienhti noerhtine gâåvnesieh mah ij naan buerie jìh mij aajtoe dejtie ”raajnes naelide”, dejtie svienskide. Bergfors gyhtjelassem guarkaji, jìh jaepine 1913–1921 Lundborgem viehkiehti dovne dam dâarjoehti jìh raeriesti. Saemieh dennie Georg Bergforsen åålmegisnie, saemiensijtine Kaalasvuoma, Rautasvuoma, Saarivuoma jìh Talma, dellie meatan daennie goerehtallemisnie. Almetjidie goerehtallin, fuelhkeste fualhkan, mietesovvin jìh guvvieh dejstie vööliti jìh gærhkoegærjaj viehkine dejtie sliekti ”masteles naelide” gööktetjuetie jaepieh bäästede ohtsedi, gellien aejkien njoktjen-voerhtjen askine gosse jijnjh saemieh Vittangin gærhkoen gâajkoe, Maarja-beajjan böötin.

Gosse staaten instituhte rasbiologijese jaepien 1922 rihpesovvi Herman Lundborg desnie åejvine jìh orre professorinie eelki, dellie dajvem vijriedin jìh aaj jeatjah åålmegh Lapplaantesne aalka goerehtalledh. Gærhkoen lihemes åvtealmetjh vihkeles dan barkose sjïdtin. Hearrah dej sliekti bijre beevnin, guktie almetjh dâåsverin, mejtie psykiske skïemtjelassh sliektine jìh mejtie aerpien aavestæjjah gâåvnesieh jìh jeatjah mah vihkeles Lundborgese sjïdti, gosse dejtie ”nâake naelide” jìh ”masteles naelide” goerehtalledh. Skuvle, mij dellie gærhkoen nuelesne, joekoen buerie viehkie rasbiologije barkose dellie sjïdti. Juhtijeskuvline rasbiologh aelhkieslaakan gaajhkem maam daarpesjin meehtin tjööngketh, desnie åejjide mietestidh, guvvieh vaeltedh jìh vïrrepyövemh vaeltedh jìh idtji guhte dejtie dâastoth jìh idtjin daarpesjh buerkiestidh mejnie giehtelin.

Översättning Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa